MAKTABGAÇA TA’LIM YOŞIDAGI ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJLARI BO‘LGAN BOLALAR BILAN KORREKSION-PEDAGOGIK ISHLARNI TASHKIL ETISHNING SAMARALI USULLARI

Usmonova Azizabonu Obidjon qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Maxsus pedagogika yo‘nalishi talabasi
E-mail: usmonovaazizabonu0@gmail.com

ANNOTATSIYA

Uşbu maqolada maktabgaça ta’lim yoşidagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Maktabgaça davrda bolalarning nutqiy, bilış, hissiy-irodaviy, ijtimoiy va harakat rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, individual yondashuv, öyin texnologiyalari, ko‘rgazmali metodlar, rivojlantiruvchi muhit va mutaxassislar hamkorligining imkoniyatlari ko‘rib çiqilgan. Maqolada defektologning vazifalari, ota-onalar bilan hamkorlik hamda korreksion mashğulotlar samaradorligini baholash mezonlariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit sözlar: maktabgaça ta’lim, defektologiya, alohida ta’lim ehtiyojlari, korreksion pedagogika, maxsus pedagog, nutq rivojlanishi, individual yondashuv, rivojlantiruvchi muhit, inklyuziv ta’lim.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты организации коррекционно-педагогической работы с детьми дошкольного возраста, имеющими особые образовательные потребности. Анализируется значение поддержки речевого, познавательного, эмоционально-волевого, социального и двигательного развития детей в дошкольный период. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу, игровым технологиям, наглядным методам, развивающей среде и взаимодействию специалистов. Также раскрываются задачи

дефектолога, формы сотрудничества с родителями и критерии оценки эффективности коррекционной работы.

Ключевые слова: дошкольное образование, дефектология, особые образовательные потребности, коррекционная педагогика, специальный педагог, речевое развитие, индивидуальный подход, развивающая среда, инклюзивное образование.

ABSTRACT

This article examines theoretical and practical approaches to organizing corrective and educational support for preschool children with special educational needs. It discusses the importance of supporting children's speech, cognitive, emotional, social, and motor development during the preschool years. Particular attention is given to individualized instruction, play-based learning, visual teaching methods, supportive learning environments, and interdisciplinary collaboration. The article also considers the role of special educators, cooperation with families, and methods for evaluating the effectiveness of corrective educational activities.

Keywords: preschool education, special education, special educational needs, corrective pedagogy, special educator, speech development, individualized approach, developmental environment, inclusive education.

KIRISH

Maktabgaça ta’lim davri bolaning jismoniy, aqliy, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqiç hisoblanadi. Aynan shu davrda bolada atrof-muhitni anglash, kattalar va tengdoshlari bilan muloqot qiliş, mustaqil harakat qiliş, fikr bildiriş va turli vazifalarni bajarish ko‘nikmalari shakllanib boradi. Shu sababli maktabgaça ta’lim tashkilotida har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olish va uning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash muhim pedagogik vazifalardan biridir.

Ayrim bolalarda nutqiy rivojlanish, eshitish, ko‘rish, harakatlanish, bilış jarayonlari yoki ijtimoiy muloqot bilan bog‘liq qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Bunday bolalarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishi uchun moslashtirilgan metodlar, qulay rivojlantiruvchi muhit va mutaxassislarning hamkorligi talab etiladi.

Defektologiya turli rivojlanish xususiyatlari va alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘rganish, ularga ta’lim-tarbiya berish hamda rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq ilmiy-amaliy yo‘nalishdir. Maktabgaça ta’lim tizimida defektolog bolaning imkoniyatlarini aniqlash, korreksion-rivojlantiruvchi mashğulotlarni rejalashtirish, pedagoglarga tavsiyalar berish va ota-onalar bilan hamkorlik qilişda muhim o‘rin tutadi.

Korreksion-pedagogik ishning asosiy maqsadi bolani faqat mavjud qiyinchiliklari orqali baholash emas, balki uning kuchli tomonlarini aniqlash, mustaqilligini oshirish va ta’lim faoliyatida ishtirok etishi uchun zarur sharoit yaratishdan iborat.

Maqolaning maqsadi — maktabgaça ta’lim yoşidagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etish usullarini tahlil qiliş va defektolog faoliyatining ahamiyatini yoritish.

Maqolaning vazifalari:

1. Maktabgaça davrda bolaning rivojlanish xususiyatlarini yoritish.
2. Defektologning asosiy vazifalarini aniqlash.
3. Korreksion-pedagogik ishda qo‘llanadigan metodlarni tavsiflash.
4. Individual yondashuv va rivojlantiruvchi muhitning ahamiyatini asoslash.
5. Ota-onalar va mutaxassislar hamkorligining o‘rnini ko‘rsatish.

1. MAKTABGAÇA TA’LIM YOŞIDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Maktabgaça davr bolaning turli rivojlanish yo‘nalishlari o‘zaro bog‘liq holda shakllanadigan davrdir. Bu bosqiçda bola predmetlarni taqqoslash, rang va shakllarni farqlash, oddiy ko‘rsatmalarni tushunish, yangi sö‘zlarni o‘rganish, o‘yin faoliyatida ishtirok etish va kundalik vazifalarni bajarish ko‘nikmalarini egallaydi.

Bolalarning rivojlanish sur’ati bir xil emas. Ayrim bolalar yangi vazifalarni tez o‘zlashtirsa, boshqalarga ko‘proq vaqt, takrorlash yoki ko‘rgazmali yordam kerak bo‘lishi mumkin. Bunday farqlarni hisobga olish pedagogik jarayonni bolaning ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarda ayrim faoliyatlarni bajarish uchun maxsus yordam talab qilinishi mumkin. Masalan, eshitishida qiyinchiligi bo‘lgan bolaga vizual ko‘rsatmalar, ko‘rishida qiyinchiligi bo‘lgan bolaga predmetlarni paypaslab o‘rganish va og‘zaki tavsiflash, nutqiy rivojlanishida qiyinchiligi bo‘lgan bolaga esa qisqa va tushunarli ko‘rsatmalar zarur bo‘lishi mumkin.

Bolaning rivojlanishini baholashda faqat bajara olmaydigan vazifalariga e’tibor qaratish yetarli emas. Uning qiziqishlari, mustaqil bajara oladigan faoliyatlari, muloqot usullari va yangi ko‘nikmalarni egallash imkoniyatlari ham hisobga olinishi kerak.

Shu jihatdan defektolog bolaning individual xususiyatlarini o‘rganib, ta’lim jarayonini moslashtirish va rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

2. DEFEKTOLOGNING MAKTABGAÇA TA’LIM TASHKILOTIDAGI VAZIFALARI

Defektolog alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim-tarbiyasini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus pedagogik faoliyatni amalga oshiradi. Uning vazifalari bolaning ehtiyojlari, ta’lim muassasasi imkoniyatlari va mutaxassislar jamoasining faoliyatiga qarab belgilanadi.

2.1. Bolaning rivojlanishini pedagogik o‘rganish

Defektolog bolaning topshiriqlarni bajarishi, muloqotga kirishishi, predmetlardan foydalanishi, diqqatini jamlashi va kundalik faoliyatdagi mustaqilligini kuzatadi. Bunday kuzatuv bolaning kuchli tomonlari va qo‘shimcha yordam talab qiladigan yo‘nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Pedagogik kuzatuv tibbiy tashxis qo‘yishning örnini bosmaydi. Agar bolaning holatini chuqurroq o‘rganish talab etilsa, tegishli mutaxassislar bilan hamkorlik qilinadi.

2.2. Individual rivojlantiruvchi mashğulotlarni rejalashtirish

O‘rganish natijalariga ko‘ra bolaning ehtiyojlariga mos mashğulotlar belgilanadi. Masalan, predmetlarni guruhlash, sodda ko‘rsatmalarni bajarish, nutqiy muloqotni qo‘llab-quvvatlash, mayda motorikani rivojlantirish yoki o‘z-o‘ziga xizmat qiliş ko‘nikmalarini mashq qildirish mumkin.

Mashğulot maqsadlari aniq, kuzatish mumkin bo‘lgan va bolaning imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.

2.3. Pedagoglarga metodik yordam berish

Defektolog tarbiyachilarga topshiriqlarni soddalaştirish, ko‘rgazmali vositalardan foydalanish, bolaga javob berish uchun yetarli vaqt ajratish va faoliyatni bosqiçma-bosqiç tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berishi mumkin.

2.4. Ota-onalar bilan hamkorlik

Ota-onalarga bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlar haqida tushunarli ma’lumot berish, uy sharoitida bajarish mumkin bo‘lgan sodda mashqlarni tavsiya qiliş va oilaning fikrlarini tinglash defektolog faoliyatining muhim qismlaridandir.

3. KORREKSION-PEDAGOGIK ISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Korreksion-pedagogik ish bolaning individual ehtiyojlariga muvofiq bir nechta yo‘nalishni qamrab olishi mumkin.

3.1. Bilish jarayonlarini rivojlantirish

Bu yo‘nalishda diqqat, xotira, idrok, taqqoslash, guruhlash va sodda muammolarni hal qiliş ko‘nikmalari ustida ishlanadi.

Masalan, bolaga turli shakldagi predmetlar berilib, ularni rangiga yoki shakliga qarab ajratish taklif qilinadi. Keyingi bosqiçda topshiriq murakkablaştirilib, bola bir vaqtning o‘zida ikki belgini hisobga olishi mumkin.

3.2. Nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash

Nutqiy yo‘nalishda bolaning so‘z boyligi, ko‘rsatmalarni tushunishi, savollarga javob berishi va muloqotda ishtirok etishiga e’tibor qaratiladi.

Pedagog predmetlarni nomlash, rasm asosida gap tuzish, harakatlarni tavsiflash va sodda suhbatlarni tashkil etish kabi topshiriqlardan foydalanishi mumkin. Nutq tovüşlarini korreksiyalaş talab etilganda, logoped bilan hamkorlik qilish muhim.

3.3. Sensor rivojlanish

Sensor rivojlanish predmetlarning rangini, shaklini, hajmini, tuzilishini va boshqa sezgi orqali anglanadigan xususiyatlarini farqlashni qamrab oladi.

Masalan, bola katta va kichik predmetlarni ajratishi, turli shakllarni mos joylarga joylashtirishi yoki xavfsiz materiallarning silliq va g‘adir-budir yuzalarini farqlashi mumkin.

Bunday mashqlar bolaning atrof-muhitni o‘rganishi va predmetlar bilan maqsadli ishlashini qo‘llab-quvvatlaydi.

3.4. Harakat va mayda motorikani rivojlantirish

Harakat yo‘nalishida bolaning muvozanat saqlashi, predmetlarni ushlashi, qo‘l harakatlarini boshqarishi va harakat ketma-ketligini bajarishiga e’tibor beriladi.

Mayda motorikani mashq qildirish uchun yirik munchoqlarni ipga terish, yirik konstruktordan foydalanish, xavfsiz qisqichlar bilan predmetlarni ko‘chirish yoki plastilin

bilan sodda shakllar yasash mumkin. Topshiriqlar bolaning yoshiga va xavfsizlik talablariga mos bo‘lishi lozim.

3.5. Ijtimoiy va kundalik ko‘nikmalarni shakllantirish

Bola salomlashish, navbat kutish, yordam so‘rash, o‘yinchoqlarni yig‘ishtirish va kundalik vazifalarda qatnashish kabi ko‘nikmalarni bosqiçma-bosqiç o‘rganishi mumkin.

Bu faoliyatlarda kattalar ko‘rsatmasi, vizual belgilar va takrorlash yordam beradi. Maqsad bolani imkon qadar mustaqil harakat qilişga undashdir.

4. KORREKSION ISHDA QÖLLANILADIGAN SAMARALI METODLAR

Maktabgaça ta’limda bolalar ko‘pincha faoliyat orqali o‘rganadilar. Shu sababli korreksion mashğulotlarda öyin, ko‘rgazmali vositalar, amaliy topshiriqlar va individual yordamdan foydalanish muhimdir.

4.1. Öyin metodi

Öyin bolaning qiziqishini uyg‘otib, topshiriqni tabiiy faoliyat orqali bajarishiga yordam beradi.

«Ranglarni top» öyini. Bolaga turli rangdagi predmetlar beriladi. Pedagog bir rangni aytadi va boladan shu rangdagi predmetni topishni so‘raydi.

«Nimani yo‘qotdik?» öyini. Stolga bir nechta tanish predmet qo‘yiladi. Bola ularni kuzatadi, keyin predmetlardan biri olib qo‘yiladi. Bola qaysi predmet yo‘qligini aniqlashga harakat qiladi.

«Kim nima qiladi?» öyini. Bolaga turli kasblar yoki kundalik faoliyatlarni tasvirlovchi rasmlar ko‘rsatiladi. U rasmni nomlaydi yoki predmet va harakatni moslashtiradi.

Öyinlar bolaning rivojlanish darajasiga mos tanlanishi va aniq pedagogik maqsadga xizmat qilishi kerak.

4.2. Ko‘rgazmali metod

Ko‘rgazmali metodda rasmlar, predmetlar, belgilar, maketlar va boshqa materiallardan foydalaniladi. Ko‘rgazmali vositalar topshiriq mazmunini tushunishni osonlashtirishi mumkin.

Masalan, kundalik tartibni ifodalovchi rasmli ketma-ketlik bola uchun keyingi faoliyatni oldindan tushunishga yordam beradi. Eshitishida qiyinchiligi bo‘lgan bolalar uchun vizual ko‘rsatmalar ayniqsa foydali bo‘lishi mumkin.

Ko‘rgazmali vositalar bolaga mos hajmda va sodda shaklda taqdim etilishi kerak.

4.3. Amaliy faoliyat metodi

Amaliy metodda bola predmetlar bilan bevosita harakat qilib o‘rganadi. Masalan, shakllarni mos joyga joylashtirish, buyumlarni guruhlash, konstruktordan sodda shakllar yasash yoki kiyimlarni vazifasiga qarab ajratish mumkin.

Bunday faoliyatlar predmetlarning xususiyatlarini tushunish, harakatlar ketma-ketligini bajarish va kundalik ko‘nikmalarni egallashga yordam beradi.

4.4. Individual yondashuv

Individual yondashuvda topshiriqlar bolaning imkoniyatlariga moslashtiriladi. Ayrim bolalarga qisqa ko‘rsatma, boshqalarga ko‘rgazmali yordam yoki topshiriqni bir necha bosqiçga bo‘lish kerak bo‘lishi mumkin.

Masalan, bola uchta predmetni guruhlashda qiynalsa, avval ikkita predmet bilan mashq qilinadi. Ko‘nikma mustahkamlangach, predmetlar soni oshiriladi.

Bolaning muvaffaqiyatini uning avvalgi natijalari bilan taqqoslash, kichik yutuqlarini rag‘batlantirish va zarur yordamni bosqiçma-bosqiç kamaytirish maqsadga muvofiq.

5. RIVOJLANTIRUVCHI TA’LIM MUHITINI TASHKIL ETISH

Maktabgaça ta’lim tashkilotidagi muhit bolalarning mustaqil faoliyatiga, o‘yiniga va ta’lim jarayonida ishtirok etishiga yordam berishi kerak.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun muhitni moslashtirish quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

- xonada erkin va xavfsiz harakatlanish uchun yetarli joy ajratish;
- predmet va o‘yinchoqlarni bolaning imkoniyatiga mos joylashtirish;
- ko‘rsatmalarni qisqa va tushunarli shaklda berish;
- zarur holatlarda rasmli belgilar va vizual jadvaldan foydalanish;
- topshiriqlarni bajarish uchun yetarli vaqt ajratish;
- shovqin va chalg‘ituvchi omillarni imkon qadar kamaytirish.

Rivojlantiruvchi muhit barcha bolalarning faoliyatda ishtirok etishini qo‘llab-quvvatlashi kerak. Muhitni moslashtirish bolaning o‘rniga barcha vazifalarni bajarish emas, balki uning mustaqil qatnashishi uchun sharoit yaratishni anglatadi.

6. INKLYUZIV TA’LIM VA MUTAXASSISLAR HAMKORLIGI

Inklyuziv ta’lim bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonida ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratishga qaratiladi. Maktabgaça ta’lim tashkilotida bunday yondashuv tarbiyachi, defektolog, logoped, psixolog, ota-ona va zarur hollarda boshqa mutaxassislarning hamkorligini talab qilishi mumkin.

Har bir mutaxassisning vazifasi o‘z kasbiy vakolati doirasida belgilanadi. Defektolog pedagogik rivojlanish va ta’limni moslashtirishga e’tibor qaratadi, logoped nutqiy ehtiyojlar bilan ishlaydi, psixolog esa bolaning hissiy va xulqiy ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlashi mumkin.

Hamkorlik jarayonida bolaning ehtiyojlari muhokama qilinadi, maqsadlar belgilanadi va mashğulotlar o‘rtasidagi izchillik ta’minlanadi. Ota-onaning fikri ham muhim, chunki bola uy va ta’lim muhitida turli ko‘nikmalarni namoyon qilishi mumkin.

Bunda bolaning sha’ni va shaxsiy ma’lumotlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, uni boshqa bolalar bilan kamsituvchi tarzda taqqoslamaslik va mavjud imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlash zarur.

7. KORREKSION-PEDAGOGIK ISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Korreksion-pedagogik ish natijalarini baholash uchun oldindan belgilangan maqsadlar va kuzatish mezonlaridan foydalaniladi.

Quyidagi ko‘rsatkichlarni kuzatish mumkin:

1. Bolaning ko‘rsatmalarni tushunishi.
2. Topshiriqni mustaqil bajarish darajasi.
3. Nutqiy yoki muqobil muloqot vositalaridan foydalanishi.
4. Predmetlarni farqlash va guruhlash ko‘nikmalari.
5. O‘yin va guruh faoliyatida qatnashishi.
6. Kundalik vazifalarni bajarishdagi mustaqilligi.

Baholash jarayonida bolaning dastlabki imkoniyatlari keyingi natijalar bilan taqqoslanadi. Agar bola topshiriqni faqat kattalarning yordami bilan bajarsa, keyingi maqsad yordamni bosqiçma-bosqiç kamaytirish bo‘lishi mumkin.

Natijalar bolaning individual rivojlanish sur’ati, sog‘lig‘i, ta’lim sharoiti va boshqa omillarni hisobga olgan holda talqin qilinadi. Bitta mashğulotdagi muvaffaqiyat yoki qiyinchilik asosida bolaning umumiy rivojlanishi haqida qat’iy xulosa chiqarish to‘g‘ri emas.

XULOSA

Maktabgaça ta’lim yoşidagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etish maxsus pedagogika va defektologiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu davrda bolaning nutqiy, bilish, sensor, harakat va

ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uning ta’lim faoliyatida ishtirok etishi va kundalik mustaqilligini rivojlantirish uchun muhimdir.

Korreksion ishning samaradorligi bolaning individual xususiyatlarini o‘rganish, aniq maqsadlarni belgilash, öyin va ko‘rgazmali metodlardan foydalanish hamda rivojlantiruvchi muhitni moslashtirish bilan bog‘liq. Defektolog bolaning imkoniyatlarini aniqlash, individual mashğulotlarni rejalashtirish, pedagoglarga metodik yordam berish va ota-onalar bilan hamkorlik qiliş orqali ushbu jarayonga hissa qo‘shadi.

Shuningdek, inklyuziv ta’lim sharoitida mutaxassislar hamkorligi, bolaning shaxsiy xususiyatlariga hurmat bilan yondashish va uning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, maktabgaça ta’limda korreksion-pedagogik ishlarni individual ehtiyojlarga mos ravishda tashkil etish bolalarning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, ta’lim jarayonidagi ishtirokini oshirish va kundalik hayot uchun zarur ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л. С. *Основы дефектологии*. Собрание сочинений. Москва: Педагогика.

2. Волкова Л. С. (ред.). *Логопедия*. Москва: ВЛАДОС.

3. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. *Основы логопедии*. Москва: Просвещение.

4. UNESCO. *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education*. Paris: UNESCO, 2017.

5. World Health Organization. *International Classification of Functioning, Disability and Health: Children & Youth Version (ICF-CY)*. Geneva: WHO, 2007.

6. UNICEF. *Inclusive Education: Every Child Has the Right to Quality Education*. https://www.unicef.org/education/inclusive-education